

Tulajdonjogok: A társadalmi értelemben vett tulajdonjogok kérdése szintén sok két-nyelvű egyetemet érint: mennyire érzik a helyi és regionális közösségek sajátjuknak az intézményt, és mennyire kapnak ezek az intézmények helyet mindennapi életükben? Mennyire válnak a hallgatók, a szülők, az oktatók az egyetem „tulajdonosaivá”, azaz mekkora részt vállalnak az egyetem életében? A nyelv ezekben az esetekben nagy motíváló erő, néhány esettanulmány pedig arról számolt be, hogy az egynyelvű egyetem iránt erősebb kötődés alakulhat ki. Az Ottawai Egyetemet pl. az angolajkú hallgatók francia intézménynek tartják, a franciák viszont nem tartják eléggé franciának.

* *

Az esettanulmányok tehát különböző megoldásokat mutatnak. A szemináriumon sikerült megtalálni néhány közös pontot, amelyek meghatározzák ezen intézmények eredetét, küldetését és működését. Mint már említettük, nem szabad alábecsülni a sajátos politikai és társadalmi környezet hatását, amelyek az intézmények kialakulásával – a gazdasági környezettel és a pénzügyi realitásokkal együtt – közvetlenül befolyásolják minden kétnyelvű egyetem küldetését és működését. A kétnyelvű egyetemek gyakrabban alakulnak politikai indíttatásból, ami azonban nem zárja ki a társadalmi megalapozottságot. Ezen egyetemek küldetése szorosan kapcsolódik sajátos helyzetükhöz és a regionális szükségletekhez, és általában a következőket vállalják: minden nyelvi közösség társadalmi részvételének elősegítése; nyelvi, kulturális és tudományos híd szerepük vállalásán keresztül a városok, régiók és országok társadalmi összetartásának elősegítése; szélesebb társadalmi lehetőségek biztosítása az egyetemek és hallgatóik számára; valamint annak elősegítése, hogy a hallgatók a térségben maradjanak. A kétnyelvűség megalapozása, fenntartása és fejlesztése bonyolult és kényes kérdés, amelybe beletartozik a többségi csoport és a kisebbségi csoport(ok) közötti egyensúly megtartása; a felvételi procedúra, a kinevezések, az ügyintézés, a dokumentáció, a tananyag, a hallgatói szolgáltatások kérdései; a különböző szervezeti, tanítási és tanulási kultúrák harmonizálása, valamint a különleges támogatási rendszerek. Bár a kétnyelvű egyetemek pénzügyi értelemben drágábbak, mint az egynyelvű egyetemek, olcsóbbnak bizonyulnak azonban, ha más költségeket is figyelembe veszünk.

A kétnyelvű egyetemeknek ugyanolyan szilárd tudományos megalapozottsággal kell működniük, mint minden más egyetemen, és alapvető tevékenységeiket is ugyanolyan kiválósággal kell végezniük. Az egyetem különben nem tudná megfelelően szolgálni sem az adott nyelvi csoportot, sem pedig a szélesebb regionális, nemzeti és globális tudományos közösségeket. A szemináriumon felvetett és csak részben megvitatott témák bonyolultsága miatt további tanácskozásokra van szükség.

DUDIK ÉVA

KÖZELKÉP A KOLOZSVÁRI EGYETEMRŐL

Gondolom, nem csupán mi érezzük úgy, akik a kolozsvári egyetemen dolgozunk, hogy ez az intézmény lassan egy évtizede a figyelem középpontjában áll. Az erdélyi és

az egész magyar és román közvélemény figyelme elsősorban azért irányul rá, mert az egyik közösségnek ez jelentette előbb a reményt, hogy jogos restitúciós igényként megtörténik a hajdani Bolyai Egyetem különválasztása, a másiknak a provokációt és a gyanút, hogy ez a szándék valami egyébre irányul, ami messze túlmutat egy intézmény jelenlegi helyzetén és sorsán. A remény aztán fokozatosan csalódássá és reménytelenséggé vált az egyik oldalon, a másik oldalon pedig folyamatos kihívássá, bizonyítási kényszerré. Szélesebb körben mint a multikulturalitás és a többnyelvű oktatás egyfajta modellje került a figyelem középpontjába: némelyek számára követhető, mások számára gyanús modellként. A kihívásnak és a bizonyítási kényszerek bizonyos értelemben kedvező hatása volt az intézmény fejlesztésére, ugyanakkor görcsössé is vált az intézménynek az az igyekezete, hogy számára potenciális veszélyként ellenálljon a tőle független önálló magyar egyetem megalapításának. Ebben a görcsös igyekezetben nem volt képes aztán ellenállni a kísértésnek, hogy rektora révén, aki közben miniszteri funkciót vállalt, közvetlenül is a jobboldali politikai törekvések célpontja és részben színtere legyen. Így aztán a román egyetemi és akadémiai köröknek és intézményeknek a kilencvenes évek legelején deklarált politikai semlegessége illúzióknak bizonyult, különösen az országos rektori értekezlet 1998. okt. 15-i politikailag szélsőséges határozata váltotta ki nem csupán a magyar egyetemi oktatók megdöbbenését, hanem az emberjogi szervezetek aggodalmát is és a nemzetközi közvéleményt figyelmeztető nyilatkozatát.

Közben azonban az egyetem éli a maga életét. Erről a mindennapi életről, a gondokról, a kedvező fejleményekről, a megoldatlan dilemmákról, a további kihívásokról kíván szólni ez a tájékoztatás. Annak, aki (a hallgatói éveket is beleszámítva) több mint négy évtizede él az intézményben, biztosan más a perspektívája, mint a kívüllélőnek, jobban ismeri a részleteket, de nagyobb az elfogultsága is, a szubjektivitása, mint annak, aki vendégként vagy akár újdonsült oktatóként kerül vele kapcsolatba. Az egyetem egyébként, mint minden hasonló intézmény, rendszeresen ismerteti, reklámozza önmagát, rajta van a világhálón. Nincs tehát szükség arra, hogy megismételjem az ott elérhető adatokat. Arra töreksem inkább, hogy segítsen a tájékozódást és az értelmezést, hogy felhívjam a figyelmet azokra a jelenségekre és a folyamatokra, amelyek a súlyos örökségből, valamint az intézmény sajátos helyzetéből és az általános átmenet időszakából adódnak. A történések egyébként nyomon követhetők az egyetem néhány éve rendszeresen megjelenő tájékoztató közlönyében; az erre és más forrásokra való hivatkozástól a következőkben eltekintek.

Közvetlen előtörténet

Közismert, hogy csak a háború után, 1945-től alakult úgy az egyetemi oktatás helyzete Kolozsváron, hogy két önálló intézmény működhetett párhuzamosan 1959-ig. 1948-ban az egész román felsőoktatásban megtörtént a szovjet mintájú átszervezés. Ezt a két kolozsvári egyetem sem kerülhette el. A Bolyai Egyetemen erre az időszakra esik a magyar állampolgárságú professzorok végleges eltávozása is. Az egyetem struktúrájának átalakítása, az állami (akár belügyi) felügyelet és az ideológiai terror kiterjesztése Kelet-Európában mindenütt hasonló következményekkel járt: az intézményi

önállóság (autonómia) teljes megszűnésével, teljes és szigorú centralizmussal, a szakmai kritériumok mellőzésével, elszigetelődéssel az oktatás és a kutatás nemzetközi intézményrendszerétől stb. 1959-ben a két kolozsvári egyetemet pártutasításra és pártfelügyelet alatt egyesítették. Ezt általában úgy értékelik, hogy része volt az 1956-ot követő magyarellenos megtorlásnak, és kezdete volt a hatvanas évektől egyre határozottabb párt- és államnacionalizmusnak. Az egyesítést követő fejlemények mindenképpen a sorvasztás tudatos politikájára utalnak. Így értelmezhető az is, hogy az intézmény nevének kettősségén kívül a mai egyetem a Bolyait mint előzményt nem tartja számon.

A hatvanas évek elejétől a román felsőoktatás fokozatosan eltávolodik és el is szakad a szovjet modelltől, de megmarad a centralizált jellege és a pártállami ideológia befolyása, folyamatosan erősödik a nemzetállami nacionalizmus. Már ekkor megszűnik például az orosz nyelv kötelező oktatása, a tudományos minősítésben eltörlik a kandidátusi és a nagydoktori (docens doktori) fokozatot (egyetemi doktori korábban sem volt csak a jogon és az orvosegyetemen). Kedvezően változik az idegen nyelvi tanszékek és szakok helyzete. Tanárképző főiskolákat szerveznek több megyeközpontban (részben magyar nyelvűt, pl. Marosvásárhelyen). Megmarad viszont az ideológiai tárgyak kötelező oktatása, Románia „átértékelt” történelmének oktatása.

A 70-es évek elején újból átszervezik a felsőoktatást: a tudományegyetemeken az alapképzés idejét négy évre csökkentik, a bölcsészkarokon kötelezővé teszik a kétszakos rendszert, a lányokra is kiterjesztik a kötelező katonai szolgálatot egyetemi keretben (hetente egy nap, és erre katonai tanszék létesül minden egyetemen). Nagy tanszékeket alakítanak ki, és ennek következményeként háttérbe szorul az egyetemi közösségek szakmai élete, a tanszék szinte kizárólag csak adminisztratív szerepet tölt be. Ettől az időtől kezdve gyakorlatilag minden fejlesztés megszűnik, a megüresedő státusokat nem töltik be, nincs előléptetés, a tudományos fokozatok megszerzése egyre nehezebbé válik a politikai felügyelet miatt. Teljesen megszűnik az egyetemi képzés olyan fontos szakokon, mint a pszichológia, a neveléstudomány vagy a szociológia.

A befagyasztás, a stagnálás éveit a 80-as évek elejétől a határozott sorvasztás időszaka követte. Mindez fokozottabban és tudatosabban érvényesült a magyar nyelvű oktatással szemben, egyre érzhetőbb volt az etnikai, nyelvi alapú hátrányos megkülönböztetés a felvételi vizsgákon, a végzősök kinevezése pedig kényszerkinevezés volt: a végzősnek három évet kötelezően ott kellett töltenie, ahová a kinevezése szólt. (Olyan év is volt, hogy pl. a magyar-idegen nyelv szak legjobb végzőse a moldvai Bákó börtöniskolájába kapta a kinevezését.) Ha volt fejlesztés, az kizárólag ideológiai alapon történt vagy a személyi kultusz megnyilvánulásaként (pl. vegyész-mérnök- és almérnök-képzés egyetemi keretben; jogi karon gyorsképzés levelező tagozaton belügyisek számára stb.). Mindennek általános következménye volt a szinte teljes sorvadás, az elöregedés, a sokféle ideológiai és szakmai torzulás, a magyar nyelvű oktatás teljes háttérbe szorulása.

A fordulat időszaka: rehabilitáció és/vagy expanzió?

Így érte meg az egyetem, szinte agonizálva, az 1989 végén bekövetkezett politikai fordulatot. A hirtelen és radikálisan történt változás felszínre hozta, tudatossá tette a belső bajokat, a gyors változtatás igénye pedig olyan erős volt, hogy szinte rangsorol-

ni sem lehetett a tennivalókat. Bizonyára az lett volna az ésszerű, ha előbb néhány éves rehabilitációs programot valósít meg az egyetem, egyensúlyba hozza önmagát; meghatározza és érvényesíti új értékrendszerét, pótolja a legfeltűnőbb hiányokat a szakok, oktatók és az infrastruktúra tekintetében, korszerűsíti adminisztrációját, lakhatóvá teszi a kollégiumokat stb. Erre azonban nem volt idő. Jellemző erre a kapkodó időszakra, hogy 1990-től az akkori eufóriában közakaratként öt évre állították vissza az egyetemi alapképzést, hogy aztán négy év elteltével elsősorban a megfelelő finanszírozás hiánya miatt visszakoezni kelljen, a legtöbb szakon újra el kellett fogadni a négy éves képzési időt, átmeneti posztgraduális képzési programként, mintegy pótlásként, ma is működő magiszteri programokat lehetett aztán indítani külön akkreditációval. A doktori programok esetében a programvezetőt és az intézményt külön akkreditálták, nagy vonalakban – rugalmasabb rendszerben, igaz, kevesebb ösztöndíjjal, fokozatosan a PhD-nak megfelelően alakították.

Már 1990 januárjától teljesen megváltozott a tanszékek, a karok és az egyetem vezetése. Bár formailag, jóváhagyások szintjén, megmaradt a centralizált (minisztériumi) felügyelet, a tanszékek, karok saját hatáskörükben már az akkor éppen aktuális tanév 2. szemeszterére átalakították tanrendjüket, törölték az ideológiai tárgyakat, és beiktattak olyanokat, amelyek korábban tabunak számítottak, még a hallgatói létszámot is megemelték az előző felvételi eredményei alapján, menesztettek vagy nyugdíjaztak néhány oktatót, mások „átszakosodtak” (pl. a tudományos szocializmus oktatóiból politológusok lettek stb.). Ezek máshol sem ismeretlen jelenségek. A magyar oktatók és hallgatók képviselőit elvileg mindenki fontosnak tartotta. Az első választások alkalmával a magyar oktatói és hallgatói csoportok képviselőit általános keretben jelölték és választották meg, fokozatosan kialakult és elfogadottá vált aztán az a gyakorlat, hogy minden ilyen csoport maga jelöli és választja meg tisztségviselőit és képviselőit a kari tanácsokba és az egyetemi szenátusba.

A magyar nyelvű oktatás esélyeit is növelte, feltételeit javította, hogy már ez első hetekben az egyetem kitört zártságából, meghívott és befogadott vendégtanárokat, kezdte építeni nemzetközi kapcsolatait. Volt még némi gyanú az első időszakban, ez azonban egyre inkább oszlott. Kormányközi megállapodásba is bekerült előbb egy, majd két magyarországi vendégtanár fogadása a magyar tanszéken, visszahívtuk az 1989 decemberében gyakorlatilag kiutasított finn lektort. Néhány év múlva már a nemzetközi programokba való bekapcsolódás következett, egyetemközi megállapodások aláírása a világ számos egyetemével, a doktori és pályázati bizottságok „nemzetközivé” tétele stb.

Noha voltak olyan kísérletek, hogy szélsőséges politikai kezdeményezésekbe és provokációkba is bevonják, a többség egyetértett abban, hogy az egyetemnek mint intézménynek politikailag semlegesnek kell lennie. Tíz év távlatából megállapítható, hogy a kedvező légkör és a biztató változások fő garanciája az egyetem vezetősége volt, különösképpen az egymást váltó két rektor személye.

Nemzedékváltás, fejlesztés és felzárkózás

A nemzedékváltás biológiai kényszer. Mivel azonban egy nemzedék szinte teljesen kimaradt az egyetemfejlesztésből, 1990-ben a legfiatalabb oktatók 50 év körül vol-

tak, ez most nem folyamatosan, hanem gyakorlatilag egy évtized alatt megy végbe, a fejlesztéssel párhuzamosan, gyors ütemben. Mind a fiatalítás, mind a fejlesztés igénye és kényszere fokozottabb a magyar nyelvű oktatásban. Az ezzel járó veszélyek is. Mindkettőt megnehezíti, hogy az alacsony bérek miatt az egyetemi karriernek nincs különösebb vonzása, Kolozsvár pedig drága város, ahol egy fiatal oktató nehezen tud megélni, albérletet fizetni. A státusok számát egyébként az egyetem nem korlátozta: az országosan érvényes normák szerint ez a hallgatói létszám és a tanrendben előírt óraszám függvénye. Fontos fejlemény, hogy 1993-tól a magyar nyelvű oktatásnak önálló beiskolázási keretei vannak (addig a diszkriminatív felvételi eredménye döntötte el a román és magyar hallgatók arányát), 1997-től pedig az oktatói státusok is elkülönültek, az illető státusokra vonatkozó pályázati kiírásokban pedig megjelenik a magyar nyelvismeretre vonatkozó követelmény. Ez tette lehetővé, hogy az állandó nyugdíjazások ellenére az oktatói létszám megháromszorozódott (260-ra emelkedett), csak az elmúlt három évben 124 magyar oktató került egyetemi státusba. Természetesen többnyire kezdő, gyakornoki és tanársegédi beosztásba. És a legtöbb tanszéken még mindig számottevő a be nem töltött státusok száma. Alacsony bérszinten ugyan, de eddig nyitott és rugalmas volt a rendszer, kedvezett a fejlesztésnek, most következik az az időszak, amikor a rendszer bezárul, és a tanszékek, karok adott finanszírozási keretek között maguk alakíthatják a további személyi fejlesztés és a teljesítményfüggő bérezés egyensúlyát.

Az egyetem helyzetét és belső fejlesztését kedvezőtlenül befolyásolta az is, hogy a román felsőoktatásnak egyfajta anarchikus expanziója ment végbe már a 90-es évek elején. Az akkor létesült új állami és főleg magánegyetemek magasabb béránlataikkal csábították az egyetem oktatóit, ugyanakkor konkurenciát is teremtettek a hallgatók vonzásában (ilyen román nyelvű magánegyetemek Kolozsváron is létesültek). Az oktatók közül sokan (főképpen a jogi és a közgazdasági karról) engedtek a csábításnak, másodállásban oktatói feladatokat vállaltak több magánegyetemen. Az egyetem nehéz helyzetbe került a nagyon szűk finanszírozási keretek és a konkurens környezet miatt. Ez is bővítésre kényszerítette, és olyan kompromisszumokra, amelyek kedvezőtlenül befolyásolják az oktatás színvonalát. Részben emiatt épült ki vidéki városokban az egyetem hároméves oktatási hálózata, néhány karon folytatódott az oktatás a levelező tagozaton, az elmúlt két évben pedig néhány szakon távoktatási rendszer épült ki. Az egyetem még arra is rákényszerült, hogy álcázott formában saját belső magánegyetemét is kiépítse: az államilag finanszírozott hallgatói keretek mellett néhány éve ún. tandíjas helyeket is meghirdet. Ezzel gyakorlatilag teljesen nyitottá vált az egyetem, a felvétel tekintetében, legalábbis ezekre a helyekre, csak minimális a szelekciós igény. Ebben a konkurenciában arra is számítani lehet, hogy éppen a magyar nyelvű oktatás értékelődik föl az egyetemen belül, és ez erősítheti pozícióit, ennek ugyanis pillanatnyilag nincs számottevő versenytársa.

Az általános mennyiségi fejlesztés arányainak jelzésére elég talán arra utalnom, hogy a hallgatói létszám szinte megtízszereződött a kolozsvári egyetemen, harmincezer fölé van (így az ország és a régió talán legnagyobb egyeteme), a karok száma megduplázódott, 87 tanszék 148 szakon látja el a különböző szintű egyetemi képzést. Az expan-

zió regionálisan és az oktatási formák tekintetében is végbement. Az egyetemnek kihelyezett (főiskolai) tagozatai működnek Erdély-szerte, magyar tagozatok is több városban. Határozottabban szétvált, de intézményileg nem különült el a pedagógusképzés és az egyetemi képzés. Korábban a romániai rendszer is több csatornás volt: voltak tanárképző főiskolák, míg a tanítóképzés gimnáziumi szinten önálló intézményekben folyt, az egyetemen pedig bizonyos szakokat már eleve, kötelezően tanárképző szakoknak minősítettek. Itt a legtöbb szakon az egyetemi képzés volt ismeretlen. Most még átmeneti rendszerben ugyan, de a mozgás a több lépcsős rendszer irányába tart: a tanárképzésnek önálló pszichológiai, pedagógiai és szakdidaktikai tárgyakat tartalmazó programja van, amely a gyakorló tanítást is előírja, és mindezt a hallgató saját belátása szerint választja vagy nem választja. A tanító- és óvónőképzés az országos reform keretében szintén most alakul át felsőfokúvá: az egyetem szakmai és intézményi felügyelete alatt ezek a főiskolai tagozatok most fejezik be az első tanévet. Ennek az átmenetnek szintén számtalan, az egyetemet is próbára tevő buktatója van.

A fejlesztés irányát és korlátait jelentős mértékben meghatározza a közoktatás helyzete. A magyar nyelvű közoktatás általános tendenciái romlottak a kilencvenes években. Korábban középiskolai végzettségben a magyarság első volt a romániai nemzeti-ségek sorában. Csak az oktatással kapcsolatos legújabb intézkedés gondoskodik arról, hogy a kilenc osztályos általános iskola kötelezővé váljon. Az egyetemi felvételik tapasztalata szerint a pályaválasztási trendek is kedvezőtlenek, nagyon gyakran az határozza meg a pályaválasztást, hogy mely szakokon a legkönnyebb a bejutás a felsőoktatásba. A családok gazdasági helyzetének romlása szintén kényszerhelyzeteket és kényszermegoldásokat eredményez.

Az oktatási programoknak, tanrendeknek, követelményeknek a felzárkóztatása a nemzetközi szintekhez folyamatosan megy végbe, elsősorban annak függvényeként, hogyan sikerül a személyi és az infrastrukturális feltételeket biztosítani. A nemzetközi szinteknek való megfeleltetés eszköze a kreditrendszer, amely négy éve került bevezetésre. Az átmenet fázisában van, egyfajta „kettős könyveléssel” működik még a régi rendszer, és megjelent már az új.

A regionalitás, provincialitás ellenpólusán az egyetemnek azok az intézményei, intézetei, könyvtárai állnak, amelyek közvetlenül kapcsolódnak európai intézményekhez: így az Európai Tanulmányok Kara, a frankofon tanulmányi központ, a judaisztikai központ, az amerikai, német, angol tanulmányi központok, valamint olyan kutatási intézetek, mint a fizikai, a kognitív pszichológiai, az antropológiai, az alkalmazott matematikai stb.

A magyar nyelv státusa

1990 előtt a magyar nyelv a teljes alárendeltség, a megtűrttség állapotában volt, egyre gyakoribb és általánosabb volt a magyar nyelv használatának tilalma. A pártállami hatóság arra várt, hogy a magyar nyelvű oktatás maradványai fokozatosan elhaljanak. A tilalommal kapcsolatos groteszk szituációk sorát lehetne említeni. Azt például, hogy a megyei pártbizottság engedélyre kellett egy magyar nyelvű halotti búcsúztatóhoz, hogy a magyar hallgatóknak a pantomimet ajánlották mint nyilvánosan

bemutatható produkciót stb. A változás után felvételizni lehetett végre magyar nyelven, (kivéve: Románia történelme, földrajza. Ezek a szaktárgyak a román nyelvvel együtt a felvételin sokáig hátrányos helyzetet teremtettek olyan fontos egyetemi szakokon, mint a jog vagy akár a testnevelés.

Még az egyetem első szabályzata is, az akkor érvényes oktatási törvény előírásainak megfelelően, még a tanárképző szakokra szűkítette le a magyar nyelvű oktatás körét, és csak az „alaptárgyakra” nézve tette kötelezővé a tanszékek számára. Az „alaptárgy” fogalmának meghatározatlan volta miatt a matematikán csak I. és II. éven biztosították az anyanyelvű oktatást. Az informatikán azt vitatták, hogy tanárképző szak-e vagy sem, kell-e ott magyarul oktatni vagy sem. Szinte egyetlen szakon sem lehetett biztosítani a fakultatív és a speciális kollégiumok magyar nyelvű előadását. Vitát váltott ki, és a korábbi gyanakvást élesztette föl a szakdolgozatok magyar nyelvűsége, a vizsgabizottságok tagjainak többsége ugyanis nem tud magyarul. Ezekben a vitatott helyzetekben az egyetem vezetése támogatta a magyar nyelvű oktatás kiterjesztését, bizalommal volt a magyar oktatók iránt. Tudomásul vette azt az igényt, hogy pl. az újonnan indított újságíró szakon vagy a művészettörténet szakon is legyen létszámkeretben elkülönített magyar nyelvű képzés. Az elfogulatlanság szellemében befogadta a protestáns és a római katolikus hitoktató szakokat, amelyek önálló karokként kezdték meg működésüket. A magyar nyelv státusát jelentős mértékben megerősítette az oktatási keretek, a magyar nyelvű oktatás létszámkeretének és az oktatói státusoknak az említett elkülönítése.

Az oktatási törvény előbb a tanárképző szakokon kívül az ún. művészeti oktatásban engedélyezte az anyanyelvű képzést (pl. az egyetem színháztudományi és színművészeti szakán). A törvény legújabb változata nem tartalmaz korlátozást a szakok tekintetében, ennek ellenére a magyar nyelven oktatható-tanulható szakok száma a felét sem éri el a román nyelvűekének. (Pl. a fizika kar az idei felvételire két szakon hirdet felvételit magyar és román nyelvű oktatásra, további öt szakon csak román nyelvűre, mint pl. biofizikára, ipari fizikára stb.) Az alapképzésen belüli szakosodás és a posztgraduális képzés a tanszékeken meglévő feltételektől függ. A hungarológiai szakterületek kivételével alig van lehetőség anyanyelvű posztgraduális képzésre, a doktori programok is román nyelvűek (kivéve a magyarságtudomány területeit), noha a legújabb doktori szabályzat már nem tartalmaz tiltást a nyelvek tekintetében.

Multikulturalitás: elvek és struktúrák

A multikulturalitás az egyetem rektorának a felfogásában az alapképzés soknyelvűségét jelenti, amelyhez hozzátartozónak tekinti a judaisztikai tanulmányokat és az újabban kezdeményezett ukrán nyelvű képzést. Az előtérben persze három nyelv áll: a román, a magyar és a német, három olyan nyelv, amelynek Romániában és az egyetemen is eltérő a státusa. A román domináns államnyelv, a román anyanyelvűek körében ritka a román-magyar kétnyelvűség; a magyar alárendelt jogi státusú nyelv az országban, noha jelentős etnikai háttere van: jelentős számú nemzeti közösség anyanyelvüként funkcionál, és egyre inkább közvetítői szerepet is betölt a Kárpát-medence több régiójában. Az erdélyi magyarok pedig döntő többségükben kétnyelvűek; a

németnek elsősorban világnyelvként és egy európai hatalom nyelveként van vonzása és presztízse, erdélyi etnikai háttere ma már csekély, a kolozsvári egyetem német tagozatának oktatói és hallgatói túlnyomó többségükben nem német anyanyelvűek. E nyelvek helyzete tehát jelentős mértékben aszimmetrikus, használatuk inkább egyoldalú, és éppen a domináns államnyelv anyanyelvi beszélői a kevésbé nyitottak a másik két nyelv és kultúra iránt. A kisebbségek általában kétnyelvűségükönél fogva gyakorolják a multikulturalitást. Mindenképpen dicséretre méltó és fontos fejlemény, hogy az egyetemi charta legújabb tervezete szerint az egyetem azonos feltételeket biztosít a román, a magyar és a német nyelvű oktatásnak, és hogy a tudományos kutatásban, a szakmai publikációkban és az egyetemközi kapcsolatokban is kívánatosnak tekinti e nyelvek használatát.

Az egyetemen belül is zavart okoz a nyelvi és az etnikai kritérium szándékos felcserélése. Mind az önálló egyetem körüli vitákban, mind az egyetemen belül az oktatás nyelvét tekintjük relevánsnak, és az a véleményünk, hogy az etnikai elv érvényesítése manipulatív jellegű. Megnyilvánult ez abban, hogy az oktatási minisztérium az elkülönített felvételi kereteket nem nyelvenként, hanem etnikumonként határozta meg. Most is így szerepelnek a roma etnikumú fiataloknak szánt helyek, de még a jogi kar „kisebbségi” vagy „magyar” keretei is inkább az etnikumnak szólnak, mivel magyar nyelvű oktatás még nem folyik. Problematikussá és gyanússá teszi, hogy ki állapítja meg a jelöltek etnikumát, illetőleg az is elképzelhető, hogy a valamely etnikum számára elkülönített helyekre bekerülő hallgatók is román nyelven tanulnak (a roma kisebbség esetében nyilván ez történik).

Az egyetem rektora, aki a multikulturalitás eszméjének a fő forgalmazója, legutóbbi, év eleji beszámolójában elismeri, hogy a multikulturalitás intézményesítése csak kölcsönös bizalom és türelmes tárgyalások alapján lehetséges. Az intézményesítés azt jelentené, hogy az egyetemi struktúra maga tükrözi, stabilizálja és működteti a multikulturalitást, a garancia pedig erre vonatkozó kormányhatározatot feltételez. Az egyetem struktúrája most 18 karból és 87 tanszékből áll, az eddig létrejött intézetek inkább kutatási központok. Az oktatás különböző nyelvű tagozatai intézményesen nincsenek elkülönítve, ún. román, magyar, német nyelvű „oktatási vonalakat” alkotnak. Ez az oktatási vonal rossz tükörfordítás olyasvalaminek a megnevezésére, amely még nem találta meg a helyét az egyetem struktúrájában. Karok tekintetében a kolozsvári egyetem felaprózott és egyenetlen, a tanszékek még egyenetlenebbek létszámban és szakmai profilban, a rokontanszékeket összefogó intézetek pedig nincsenek. Ebbe a struktúrába kellene beépülnie a multikulturalitás elvének, ill. a többnyelvű oktatásnak. A magyar oktatók véleménye szerint ez csak önálló tanszékekkel és karokkal lehetséges, a kutatás maradna a közös intézeti keretekben, a román kollégák a magyar nyelvű oktatás adminisztrálását is a román felsőoktatásban bizonytalan státusú intézeti keretben látják megoldhatónak. Mindenképpen fontos volna megtalálni a megfelelő kompetenciával bíró intézményi struktúrát, ennek kellene rögzítenie, stabilizálni az eddigi eredményeket, és ez jelenthetne garanciát a további hosszú távú fejlesztéshez.

A kívülállók közül sokan nem értik, honnan ered a magyar oktatóknak ez a kritikus, gyakran elutasító magatartása a multikulturalitással szemben. Hadd idézzem

befejezésül egy ismert romániai kisebbségi jogi szakértő, Renate Weber véleményét: „Nem tartozom azok közé, akik szerint a Babes-Bolyai Tudományegyetem a multikulturalitás modellje. Természetesen olyan egyetem ez, amelyen román, magyar, német nyelven folyik oktatás, tehát többnyelvű. Azonban nem jeleníti meg szimbolikusan, így tehát nem bizonyítja, hogy intézményként három kultúra hozta létre, vagy legalábbis kettő – hogy a jelenlegi nevét mindenképp kiérdemelje. Programjai nagyjából azonosak, a legtöbb tantárgyat azonos módon adják elő, csak éppen más nyelven. A Babes-Bolyai Tudományegyetemet, úgy tűnik, ezenkívül még az a paradoxon is jellemzi, hogy az egyetemi szenátusban jelen vannak a primitív nacionalizmus képviselői is, miközben maga az egyetem a polgári liberalizmus szellemében valóban nyitott a modern témák és a modern megközelítésmódok felé.” (Érveim I.: *Krónika* 2000. febr. 19. Bakk Miklós fordítása)

PÉNTEK JÁNOS

A BOLZANO/BOZEN-I SZABADEGYETEMRŐL

A tiroli régiót az 1920-as párizsi béke kétfelé vágta, emiatt a 20. század második felére eltérő fejlődés adatható, a déli rész – ellentétben az északival – gazdaságilag sikeresebbé vált. Az alpesi térség csak úgy tudott kitörni a relatív elszigeteltségéből, ha bekapcsolódott a körülötte erőteljesen kibontakozó gazdasági folyamatokba. Észak-Tirol viszonylag távol került az osztrák innovációs központoktól, és a turizmus egyik ismert centrumává vált. Dél-Tirol azonban közel került az észak-olasz ipari központhoz, ami lehetővé tette, hogy a turizmus mellett az ipar is fejlődjön. A tiroli régió déli fele 1920 után városközpont nélkül maradt, mert a régió városközpontja, Innsbruck Ausztriához került. A dél-tiroli oldal urbanizációja csak a második világháborút követően kezdődött el. A folyamatot két tényező határozta meg: egyrészt központilag tervezett olasz betelepítés dél-tiroli városokba, másrészt a gazdaság fejlődése. Olaszország déli részéről a lakosság az iparvidékek felé vándorolt.

A régió népességére jellemző a mobilitás; az olasz nemzetiség elvándorlása megindult, illetve folyamatban van. A városi közösségek folyamatosan átalakulnak, helyükbe nemcsak új nemzedékek léptek, hanem új bevándorlók is. Az új bevándorlók nem az alpesi térségből származnak, hanem iskolázatlanabb és dinamikusabb népességből (török, később távol-keleti beköltözés). Ennek eredménye, hogy a lakosság etnikai/nemzetiségi/kulturális összetétele változóban van.

A mai autonómiai törvény Dél-Tirol tartományának (és a trentói tartományának) széleskörű önrendelkezést biztosít. A bozeni tartomány legfontosabb jogkörei: helység névadás, művészeti és néprajzi műemlékek védelme, helyi adók, tervezés és építkezés, természetvédelem, közösségi jogok (legeltetési jog fakivágás), egészségügyi iskolák, iskola épületek fenntartása, szakképzés stb. A dél tiroli tartományi kormányzat azt az utat járja be, amelyet Róma jóváhagyott, és ezt erős autonómiaként jellemezhetjük.

A kilencvenes években az autonómiát a következő hatáskörökkel sikerült kibővíteni: saját bérezési szerződés, az oktatásban irányadó hatáskörök, foglalkoztatási hiva-